

Psykologiens vestre pilar: Et blikk på psykologen og filosofen William James

Vidar Rømma

For psykologistudentene er han mannen som gjorde en serie med stillbilder av mentale elementer om til levende bilder med vekslende scenografi og fattbar handling. Hans bidrag til filosofien var å utvikle et pragmatisk syn på 'veien til erkjennelse'. Hans vitenskapsteoretiske grunnsyn ble i stor grad formet i brytningene mellom et gammelt vitenskapelig regime og en avantgarde som våget å ta Darwins teori på alvor. Men hans psykologiske intuisjon forstås best ved å studere hans plass i den bemerkelsesverdige familien James, i kombinasjon med de mange kulturelle brytninger som fant sted i Nord-Amerika i siste halvdel av 1800-tallet. Å bli William James er å bli til blant krefter som for et menneskesinn kan fortone seg som et møte med dødbringende skruis, og likevel komme helskinnet igjennom!

Familie og oppvekst

William James ble født i New York City 11. januar 1842. Han var den eldste av fem søsken. Hans farfar vandret ut fra en kummerlig tilværelse i Nord-Irland, og gjorde stor suksess som forretningsmann i USA. Henry James, Williams James far, var den andre av ti overlevende søsken fra forretningsmannens tredje ekteskap. Men forholdet mellom Henry og faren var konfliktfylt. Henry vokste opp under trygge økonomiske betingelser, og han klarte ikke å se verdien av hardt arbeid på samme måte som faren hadde gjort. Han opponerte videre mot farens kalvinistiske religion, en type reformert kristendom som vektla menneskets medfødte syndige natur, og som foreskrev askese og hardt arbeid som kompenserende tiltak. Det endte med at Henrys far bestemte seg for å sperre av store deler av arven inntil visse krav hadde blitt oppfylt, men en rettslig avgjørelse (i realiteten flere) noen år senere gjorde at Henry og hans nystiftede familie likevel kunne nyte godt av forretningsmannens betydelige formue. Denne avgjørelsen gjorde at Henry avbrøt sitt spede forsøk på å ta en formell utdannelse ved Princeton Theological Seminary, og han kunne dermed leve mer i pakt med sin inngrodde skepsis til institusjonalisert utdannelse (Feinstein, 1984).

Det var kun 15 måneder mellom Henry og Mary James eldste sønner, William og Henry Jr. Disse to ble gjort til gjenstand for farens famlende eksperiment med en barneoppdragelse som var ment å skulle bli et alternativ til den han selv hadde fått. Henry Sr. var dypt religiøs, men han godtok ikke å underkaste seg den strenge kalvinistiske Gud som han selv hadde blitt oppdratt under. Den svenske mystikeren Emmanuel Swedenborg (1688-1772) hadde utformet en teologi som sto mer i stil med hans eget verdisyn, og det har vært hevdet at Henrys religiøse grublerier var motivert ut fra ønsket om å finne teologiske sannheter som kunne fritta ham for skammen det var å bli utsatt for en fars misbilligelse (Feinstein, 1984). I tråd med hans liberale religiøse forståelse, ble William og hans søsken

oppdratt til "å prøve alt, for så å holde fast ved "det gode"". Men "det gode" ble i økende grad definert av en far som hadde et omskiftelig syn på hva, nettopp, "det gode" var. Til ulike tider lovpriste Henry Sr. både kunstneren, vitenskapsmannen og filosofen - men å følge farens ønske var, for William, som å jage etter skatten ved enden av regnbuen: Da sønnen proklamerte at han ville bli maler, var ikke kunstneren lenger en ener i farens øyne. Og da William, etter mange vurderinger om og men, endelig bestemte seg for å drive eksperimentell vitenskap, hadde faren også tatt fra vitenskapsmannen hans glorie.

Familien James vekslet mellom å bo i Amerika og Europa. Ofte var det Henry Sr. sin oppdragelsesfilosofi som bestemte når det var hensiktsmessig å foreta et oppbrudd. William selv var ikke videre begeistret over de nokså tilfeldige kursene han tok del i ved ulike skoler i forskjellige land, og det var alltid en påkjenning å måtte dra i det øyeblikk han begynte å få venner på et sted. Det eneste han følte han hadde hatt fordel av, var at han på denne måten ble i stand til å beherske flere språk. Likevel fortsatte William og hans bror Henry Jr. å reise til Europa på egen hånd i voksen alder. For Williams del skjedde dette så godt som hver gang spørsmålet om fremtidig yrkesvalg ble påtrengende, og ofte ble reisene begrunnet med sviktende helse. Det er på det rene at William og noen av hans søsken hadde svak helse, men det er også ting som tyder på at både beslutningsvegring og en spesiell form for "spekulasjon med sykdom som alibi", spilte en rolle i forbindelse med konvalesens-reisene: Familien hadde sågar et eget regelverk som avgjorde hvem som skulle dra nytte av den helsemessige avspaseringen til en hver tid (Feinstein, 1984).

Intellektuell utvikling

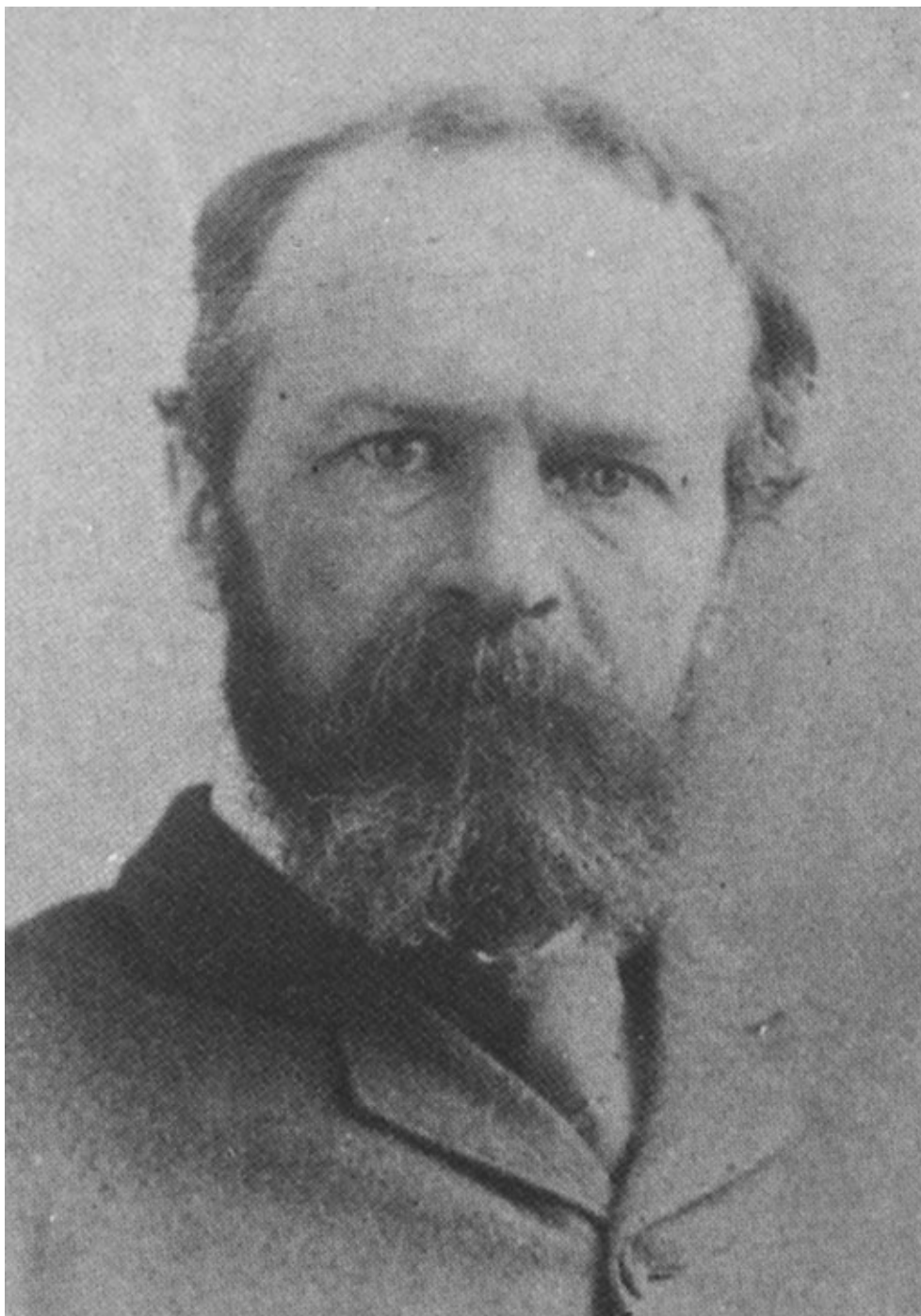
I 1861, da andre unge amerikanere dro ut for å delta i den amerikanske borgerkrigen, startet William James sin akademiske løpebane med å studere kjemi ved Harvard University. Svak helse gjorde ham uskikket til militærtjeneste. Han skiftet raskt over til å studere fysiologi, med tanke på medisinstudiet.

Dette studiet fullførte han i 1869. I mellomtiden hadde han da både vært på ekspedisjon til Amazonas og slitt med helseproblemer, som ble forsøkt lindret ved kurbad i Tyskland. Amazonas-ekspedisjonen var en hendelse som kan fortone seg merkelig, med tanke på at ekspedisjonens oppdrag var å samle bevis som kunne gjenndrive Darwins evolusjonsteori. Ekspedisjonens leder Louis Agassiz, var en høyt ansett biolog i sin tid, men tapte raskt anseelse i fagmiljøet på grunn av sitt konservative vitenskapssyn og sin steile holdning til Darwins lære. Selv var William James på god vei til å akseptere evolusjonsteorien som en høyst plausibel realitet. Hans entusiasme for å gjøre en innsats på ekspedisjonen var liten, hans respekt for lederen var i fritt fall og møtet med Amazonas ble i beste fall et møte med et landskap og et folk som ga inspirasjon til å ta fram pensel og maleblokk.

Etter fullført medisinstudium ble James helse stadig verre, og han ble alvorlig deprimert. Noe av årsakene til dette kan være den innsikt han oppnådde gjennom studiene av den tyske materialistiske fysiologien og psykologien, som var utpreget deterministisk, og som dermed la den frie vilje inn under sitt jerngrep (Hergenhahn, 2001). Hans angst for å bli psykisk syk ble forverret av at datidens psykiatri advarte mot filosofi og grublerier, og anbefalte folk å bedrive mer konkrete former for vitenskap. Dette var dårlige nyheter for James, som anså at han nok hadde et større talent for filosofi enn for empirisk vitenskap (Feinstein, 1984).

I 1872 fikk James muligheten til å undervise i fysiologi ved Harvard, noe han gjorde i et år, før han igjen dro til Europa. Etter han kom tilbake derfra, fortsatte han å undervise ved Harvard, men da i et fag som tok for seg forholdet mellom fysiologi og psykologi. I 1875 etablerte han et lite laboratorium som ble tatt i bruk i undervisningen, men det var ikke omfattende nok til at han ble tilkjent status som innovatør av det første laboratorium viet psykologisk forskning. Det var tyskeren Wilhelm Wundt som ble tildelt denne hederen, for laboratoriet han etablerte i 1879. I 1878 gav foreleggeren Henry Holt, James et tilbud om å skrive en lærebok i psykologi. Boka ble utgitt i 1890, under tittelen *The Principles of Psychology*, og den fikk en betydelig oppmerksomhet, særlig i USA. På mange måter ble den "den nye verdens" motstykke til "den gamle verdens" psykologiske bibel: Wilhelm Wundts *Grundzüge der Physiologischen Psychologie* (1874). James selv hadde for øvrig ingen store tanker om bokas skjebne, siden han i et følgebrev til utgiveren i klartekst proklamerte at psykologi ikke er noen vitenskap (Hergenhahn, 2001).

I 1892 følte James at han hadde sagt det han kunne si om psykologi, og han ønsket å vie resten av sin akademiske gjern-

ing til filosofien, et fag som stadig fikk en større plass i hans hjerte. Han overlot dermed laboratoriet til en eksperimentalt orientert forsker som han satte sin lit til, Hugo Münsterberg (Hergenhahn, 2001). William James fratrådte sin stilling som professor ved Harvard i 1907 og døde i sitt hjem i Chocorua, New Hampshire, den 26. august 1910. Han var da sekstiåtte år.

Sterke kulturelle brytninger fant sted i Amerika under hele William James levetid. Rundt 1850 var landet en løs samling av delstater med en relativt svak sentralregjering. Økonomisk og sosialt var landet delt i to hovedregioner, nord og sør. I nord-statene var euro-amerikanerne i flertall, og tiltakende industrialisering fant sted. I sør-statene var omtrent halvparten av befolkningen svarte slaver. Det økonomiske grunnlaget var bomullsproduksjon på store, slavedrevne plantasjer. De ulike interessene i nord og sør, inklusive synet på slaveriet, skapte spenninger som kulminerte i borgerkrig. I tillegg kom spørsmålet om kvinners rettigheter på dagsorden etter krigen. Det samme år som William James gav ut sitt mesterverk, ble hundrevis av innfødte amerikanere massakrert ved Wounded Knee. Men det var et annet spørsmål som fikk mer å si for James intellektuelle utvikling, nemlig det kulturelle fenomen

Croce (1995) omtaler som "the probalistic revolution".

Tidlig på 1800-tallet følte amerikanere flest seg trygge på at den kunnskap som ble formidlet, både fra vitenskapelig hold og fra religiøse autoriteter, var riktig. De følte at de kunne innrette seg etter den antatt eksakte kunnskap som ble formidlet. Bacons vitenskapsteori var standarden for de som bedrev empirisk vitenskap. Vitenskapens hensikt var, i følge Bacon, å få kunnskap ved kontrollerte eksperimenter om de lover som rår i naturen, og gi menneskene makt over den. Dette var en ide som passet ypperlig inn i et amerikansk samfunn som sto ved terskelen til å bli en økonomisk og industriell stormakt. Det var således nokså upassende at Darwins farlige bok, *On the Origin of Species by Means of Natural Selection*, kom ut i 1859, for med den kom tvilen. Boken var ikke bare en trussel mot religionen, skapelsesberetningen og moralen, den var også i stor grad en trussel mot vitenskapens pålitelighet og berettigelse (Croce, 1995). Darwins teori ble akseptert av en stor gruppe intellektuelle, inklusive William James og den kretsen han ble en del av, ofte omtalt som the *Metaphysical Club*. Det paradoksale ved Darwins teori var at den bare kunne aksepteres ut fra at den var sannsynlig, den kunne ikke verifiseres etter mønster av Bacons kontrollerte eksperimenter. Likevel fantes det sterke indisier på at den var reell. Når en så omfattende teori som evolusjonslæren bare kunne aksepteres ut i fra sannsynligheter, fikk det svære implikasjoner for et samfunn som deretter måtte belage seg på å leve med begrepet usikkerhet. Det er dette fenomenet historikerne gjerne kaller "the probalistic revolution". Midt opp i det hele fantes det røster som holdt fast ved det gamle synet, at naturen var statisk, klassifiserbar og underlagt guddommelig kontroll. Ikke minst var Henry James Sr. av en slik oppfatning. Williams arbeid med å utvikle den filosofiske retningen pragmatisme kan ses på som et forsøk på å omdefinere begrepet sannhet, slik at det blir mulig å benytte det, selv i en verden der usikkerheten gjennomtrenger nær sagt det meste.

Personen William James

Både William og hans bror Henry Jr. viste tidlig interesse for kunst og kultur, og William besluttet i 1860 at han ville bli maler. Det var en beslutning som aldri helt ble godtatt av hans far, og han gav seg ikke før sønnen måtte gi opp den planen. Henry James Sr. var opptatt av at barna hans skulle ha fullstendig frihet til selv å finne ut hva de ville gjøre, men med tiden ble han stadig mer kontrollerende og negativ. William kom aldri helt over den sorgen han opplevde da han måtte gi opp håpet om å bli kunstner, og han følte til tider misunnelse overfor Henry Jr., som gjorde stor suksess som romanforfatter.

Det var nære bånd mellom William, Henry Jr. og deres lillesøster, Alice (1848-1892). Men søskenflokket besto også av to andre brødre, Robertson (1846-1910) og Garth Wilkinson (1845-1883). Disse synes å stå mer fjernt fra de to eldste i søskenflokket. De tjenestegjorde som offiserer i nordstatshæren og satset på næringsvirksomhet etter krigen, med vekslende hell. Alice blir imidlertid den personen de alle har et nært forhold til, og hun mottar stadig brev fra alle sine brødre. Hun får dermed mange spennende skildringer, både fra kunstnermiljøene, den akademiske verden og livet på slagmarken. 600 000 unge menn døde på slagmarken under den amerikanske borgerkrigen, og kombinert med at mange unge menn allerede før krigen dro vestover, førte det til at sjansene for ekteskap var små for Alice James. I 1880, da hun var 32 år, og hun hadde gått fra å være en håpefull ung kvinne til en blek skygge av seg selv, var det om lag 66 000 flere kvinner enn menn i Massachusetts (Feinstein, 1985)! Hun engasjerte seg en del i undervisning og sosialt arbeid en periode, og hennes dagboknotater ble utgitt etter hennes død.

William kunne sitte og tegne når han var på forelesninger, og illustrasjoner dukket ofte opp i de mange brevene han sendte til familien når han var i utlendighet. Det synes mulig å finne elementer i tegningene hans, som kan tolkes som symboler

på psykososiale krefter han kjempet imot. Og det er også mulig å finne betagende tegn på sympati og hengivelse. Han var åpenbart glad i søsteren sin, Alice, og brevene til henne var ofte skrevet på en flørtende måte. Enkelte tegninger med henne som motiv, bærer sågar preg av å ha et erotisk skjær over seg (Feinstein, 1985). Williams brev ble gjerne skrevet med humoristisk snert, og det er på det rene at familien James satte pris på å ha en god tone seg i mellom. William skrev også brev til flere av sine kamerater. Hans kontakflate ble selvfølgelig stor, siden han gjennom oppveksten fikk anledning til å treffe mange mennesker fra en rekke land.

Det er bemerkelsesverdig hvordan William, som person, tilsynelatende forandrer seg fra å være usikker og famlende, til å bli selvsikker og besluttosom. Han synes å ha hatt store problemer i forhold til yrkesvalg, og han bekymret seg ofte for helsen. I en periode av livet vurderte han å aldri sette barn til verden, fordi han da ville overføre sitt nervøse temperament til nye generasjoner (Feinstein, 1985). Hans pessimisme over å leve i en deterministisk verden gikk imidlertid over da han oppdaget Charles Renouvier (1815-1913), og hans essay om den frie viljen (Hergenhahn, 2001). Fra da av begynte han å tro at den frie viljen var en realitet, og at hans mentale tilstand kunne forandres ved hjelp av denne. Feinstein (1985) har også merket seg kontrasten mellom den selvsikre forfatteren av *Principles* og den usikre læreren fra 1873. Han mener at forandringen gikk gradvis, og tegn på større selvsikkerhet finner han tidlig i hans karriere ved Harvard. For at en ny lærer skulle kunne undervise i en ny disiplin, måtte først en etablert professor skyves av veien. Dette var forhold som bare kunne oppnås gjennom universitetspolitiske manøvreringer. Den unge psykologiinstruktøren så seg mann for oppgaven. Han viste at han klarte å alliere seg med de rette personene og organisasjonene, og han lærte gjennom dette hvor viktig det var å hevde seg i det rent organisatoriske, for å kunne bli den eminente psykologen han var i 1890.

Bidrag til psykologi og filosofi

I den psykologiske litteraturen blir William James ofte utropt til å være forløperen til den funksjonalistiske skoleretningen. James bearbeidet Spencers tanker om bevissthetens betydning for biologisk tilpasning, og det er nettopp synet på bevisstheten som et instrument til å beherske tilværelsen, som ligger til grunn for begrepet funksjonalisme: Bevissthetens funksjon, snarere enn dens struktur, betones. Den såkalte strukturalismen, som hadde sin opprinnelse i den tyske eksperimentallpsykologien (Wundt, Weber, Fechner), og som i noen grad ble forvrent gjennom Titcheners oversettelser av den tyske litteraturen, vektla i større grad bevissthetens struktur og elementer. Den rettet blikket innover, lette etter bevissthetens minste udelelige enheter, og så på funksjon og mening som helt irrelevant. Omtrent alt som står i *Principles* kan ses på som en kritikk av dette synet. Men om James hadde studert Wundts voluntarisme og hans *Völkerpsychologie* noe dypere, hadde han også funnet bemerkelsesverdige mange likhetspunkter mellom seg selv og Wundt (Hergenhahn, 2001). Wundt så nemlig på strenge vitenskapelige eksperimenter kun som en av flere veier til psykologisk viten.

Både dyr og menneskers atferd styres av instinkter, mente James. I tillegg mente han det finnes instinktliggende atferdsmønstre som oppstår gjennom læring. Disse kalte han vaner. Vanene blir til ved at en handling repeteres. Når handlingen repeteres, blir enkelte nervebaner mer "opptråkket", og energi løper lettere igjennom disse banene. Slik sett hadde James en nevropsykologisk forklaring på vanedanning, ikke ulik Pavlovs. Vaner er funksjonelle fordi de forenkler nødvendige aktiviteter for å oppnå et resultat, mente han. Han så det som en fordel å aktivt gå inn for å utvikle mange gode vaner, og laget et sett med regler for framgangsmåten. Generelt kan en si at hans råd var å handle på måter som er forenlige med den type person en selv ønsker å bli (Hergenhahn, 2001).

Selvet var et viktig begrep i James' psykologi. Han delte det inn i det empiriske (erkjente) selv og det erkjennende selv. Førstnevnte selv kalte han også Meg (the Me). Dette selvet delte han videre inn i et materielt, et sosialt og et åndelig selv. Det materielle selv består av vår kropp, våre eiendeler, alt vi har et slags eierskapsforhold til. Det sosiale selv er den oppfatning vi har av andres oppfatning av oss. Det åndelige selv er vår oppfatning av våre åndelige evner og egenskaper. Det erkjennende selv, som han også kaller Jeg (the I), er det "vesen" som altså erkjenner sitt Meg. James har visse problemer med å forklare hva dette vesen egentlig er (Hergenhahn, 2001; Saugstad, 2000), men han henviser til gamle teologiske og filosofiske begreper som "sjel" og "pure ego", og slik sett kan det sikkert være riktig å si at det dreier seg om "den rene bevissthet": Blott følelsen av å være til. Han bringer videre begrepet selvaktelse (self esteem) på banen. Selvaktelse er, mente han, en selvfølelse som bestemmes av hva en vil være eller utføre. Selvaktelsen oppstår enten når vi har framgang i forhold til våre målsettinger, eller ved å nedjustere overmodige forventninger.

James hadde allerede i 1884 skrevet en artikkel om følelser, som vakte oppmerksomhet. I tråd med det han mente var en darwinistisk forståelse, hevdet han at emosjonelle opplevelser var et resultat av en motorisk reaksjon på en situasjon: Først persiperes en situasjon, så reagerer fysiologien, nærmest, på en automatisk, evolusjonsbestemt måte og deretter opplever man rent subjektivt hva en føler. Man ser en bjørn, begynner å løpe og blir redd. Den danske fysiologen Carl Lange (1834-1900) hadde utarbeidet en lignende teori, og den kontroversielle teorien om følelser har siden vært kjent som James-Lange-teorien. Teorien, koplet med James tro på den frie vilje, har anvendbare aspekter ved seg: Du kan selv bestemme hva slags følelser du vil ha, ved å handle på de måter som korresponderer til bestemte emosjoner.

James var kanskje vel så mye filosof som han var psykolog, og kanskje er det også de filosofiske bidrag han helst ønsket å bli husket for. Hans hovedverk Principles er like mye et filosofisk verk som det er et psykologisk. Verket inneholder i tillegg omtale av mange fengslende case-studier, selvbiografiske fakta og personlige betraktninger, sydd sammen til et vakkert stykke litteratur. Det tjuetførste århundrets psykologistudenter vil i denne boken kunne finne befriende ytringer som står i skarp kontrast til mange av dagens fagtekster, der en blodfattig "desimalpsykologi" råder grunnen. I tillegg til Principles gav han blant annet ut en bok om religionspsykologi, *The Varieties of Religious Experience* (1902), og om filosofi: *Pragmatism* (1907).

James bidrag til filosofien var å videreutvikle det filosofiske synet som ble introdusert av hans venn, filosofen Charles Sanders Peirce (1839-1914), under navnet pragmatisme. Pragmatismen var en måte å klargjøre begreper på. Begreper har ingen verdi om de ikke kan defineres ut fra deres praktiske konsekvenser. Om du står ved et tre, og forsøker å gå rundt et ekorn som klamrer seg fast på den andre siden av stammen, og som beveger seg rundt trestammen i samme retning – og med samme hastighet – som du selv gjør: Går du da rundt ekornet? Hvis du med "å gå rundt" mener at du først befinner deg nord for ekornet, for så å befinne deg øst for, sør for, vest for, og nord for igjen, så er det legitimt å si at du har gått rundt det. Men hvis du mener at du har beveget deg fra å være foran det, for deretter å være til høyre for, bak, til venstre for, og foran det igjen, så må spørsmålet besvares med nei, mente James (James, 1987). Ved å gå sådan til verks kunne mange metafysiske spørsmål, som har blitt til inne i filosofiens "lukkede systemer", bringes

til en avklaring. Pragmatismen er beslektet med operasjonismen og behaviorismen, i den forstand "at bare det som man håndgripelig utfører med omverdenen gir virkelig kunnskap om den" (Egidius, 1996, p. 358). Broen over til funksjonalismen blir bunnsolid, når en ser at nettopp denne vektlegger "at psykiske egenskaper og reaksjoner utvikles etter hvilken funksjon de har i menneskets dagligliv og ikke etter vårt behov for sann kunnskap om tilværelsen" (Egidius, 1996, p. 243). I tillegg betoner pragmatismen nytteverdi. Ingen ide, metode, filosofi eller religion kan forkastes før en har avklart dens potensielle hensiktsmessighet. Gir den positive resultater, er den vel verd å beholde. Slik sett ble pragmatismen et intellektuelt fundament for James eklektiske tilnæringsmåte: både eksperimentell forskning, introspeksjon, studiet av abnormaltilstander, dyrestudier, filosofi, religionsstudier og psykiske studier (studiet av paranormale fenomener) kunne forsvares ut fra denne filosofi. Slik sett har også James og hans meningsfeller vært til inspirasjon for alt fra behaviorister til parapsykologer.

James - i et nøtteskall

William James var en av den psykologiske vitenskaps pionerer. Han regnes sågar som den amerikanske psykologiens far. Men hans teoretiske tendenser ble innlært i tidlige barneår. Hans barndomshjem var et tankens klekkeri, der ideer om verden ble til, enskjønt, uten å ta særlig omsyn til at verden forandret seg der ute. For James handlet det om å finne en måte å manøvrere seg fram på, mellom innesluttet metafysikk på den ene siden, og vitenskapelig determinisme på den andre. Hans vei ble til gjennom hans tro på den frie vilje og på hans livsverk, pragmatismen. Ikke alle hans psykologiske betraktninger og teorier har tålt historiens prøvelser, men hans introspektive talent har vunnet allmenn respekt, og hans pragmatisme åpnet for muligheten til å gjøre psykologien til en anvendt vitenskap (Hergenhahn, 2001). Hans evne til å oppfatte det essensielle i andres tenkning, og hans forståelse av evolusjonsteoriens psykologiske relevans, var kanskje hans største bidrag til den nye vitenskap (Saugstad, 2000). Og, ikke minst, har han inspirert en rekke tenkere både i Europa og Amerika, inklusive Edmund Husserl, Bertrand Russell, John Dewey og Ludwig Wittgenstein (Goodman, 2003).

Å bli William James, er å rive seg løs fra et vakkende fundament, bevege seg gjennom en gjørme av usikkerhet, få fotfeste i et filosofisk sikkerhetsnett, drive inn bolter i tilværelsens sprekkdannelse, for deretter å klatre opp til utsiktspunktet, der selv et vakkende fundament blir et yndet objekt for det årvåkne blikk.

Referanser:

- Croce, P. J. (1995). *Science and religion in the era of William James. The eclipse of certainty, 1820-1880*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Egidius, H. (1996). *Psykologisk leksikon*. [Oslo]: Tano Aschehoug.
- Feinstein, H. M. (1984). *Becoming William James*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Goodman, R. (våren 2003). William James. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Uthentet 26. juli, 2004, fra <http://plato.stanford.edu/archives/spr2003/entries/james>
- Hergenhahn, B. R. (2001). *An introduction to the history of psychology*. Belmont, CA: Wadsworth/ Thomson Learning.
- James, W. (1987). *Writings 1902-1910*. New York: Library classics of the United States.
- Saugstad, P. (2000). *Psykologiens historie*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Vidar Rømme er stud.psychol, NTNU, på kull nr. 16